

Maciej Franz

Porozumienie cara Fiodora Aleksandrowicza z królem polskim Janem III Sobieskim o pokoju na 15 lat z 1678 roku – dokument petersburski

Colloquium nr 2, 23-42

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maciej Franz

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

**POROZUMIENIE CARA FIODORA
ALEKSANDROWICZA Z KRÓLEM POLSKIM
JANEM III SOBIESKIM O POKOJU
NA 15 LAT Z 1678 ROKU
– DOKUMENT PETERSBURSKI**

STRESZCZENIE

W wyniku rady perejaślowskiej w 1654 roku doszło do wybuchu wojny polsko moskiewskiej, która trwała do 1667 roku, do podpisania traktatu rozejmowego w Andruszowie. Dokument ten nie zadowalał obu stron, w efekcie miał mieć krótki okres trwania. Sytuacja polityczna, kolejne wojny Polski i Moskwy z różnymi sąsiadami, zmuszały oba państwa do jego przedłużania. W 1678 roku zawarto w Moskwie kolejny traktat, przedłużający rozejm o dalsze 13 lat. Rokowania uznano w Polsce za kontrowersyjne a ich wynik za niedostateczny. Traktat ten jednak współcześnie jest słabo znany. Prezentowany poniżej tekst ma przypomnieć okoliczności tamtych zdarzeń, a także upublicznić nieznaną dotąd i niewykorzystywaną w polskiej historiografii wersję tegoż dokumentu przechowywaną w archiwum Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu.

Słowa kluczowe:

stosunki polsko-moskiewskie w XVII wieku, traktat rozejmowy, źródło, Rzeczypospolita Obojga Narodów, Państwo Moskiewskie.

WSTĘP

17 sierpnia 1678 roku Rzeczypospolita Obojga Narodów i Państwo Moskiewskie zawarły układ o przedłużeniu rozejmu andruszowskiego na

kolejnych trzynaście lat¹. Car Fiodor III Romanow zwrócił wówczas państwu polsko-litewskiemu niewielkie skrawki terytorium, w tym trzy miasta Kowel, Wieliz i Siebież, a także obiecał wypłacić 200 tys. rubli, co stanowiło około 1 mln złotych. Wszystkie kwestie sporne miały być rozpatrzone przez specjalną komisję².

CZEŚĆ ZASADNICZA

Taką informację można odnaleźć bez większego trudu o rozmowach i porozumieniu wynegocjowanym w Moskwie w połowie 1678 roku³. Traktat ten umyka uwadze historyków, głównie ze względu na wcześniejszy rozejm w Andruszowie z 1667 roku i ostateczny traktat o pokoju wieczystym zawarty w Moskwie w 1686 roku przez poselstwo polskie z Mikołajem Grzymułtowskim na czele⁴. Wszystko to co zdarzyło się pomiędzy tymi wydarzeniami, było dla stosunków polsko-rosyjskich w tym czasie ważne, ale nie decydujące. Król Jan III Sobieski odziedziczył tę sytuację, po fatalnych latach panowania Jana Kazimierza Wazy, który nie tylko pozwolił na usamodzielnienie się Prus w traktatach welawsko-bydgoskich⁵, ale również zawarł fatalny rozejm andruszowski⁶. Cała polska polityka zagraniczna wykreowana w czasach ostatniego Piasta Kazimierza Wielkiego, rozwoju pań-

¹ Formalnie traktat zawarto na 15 lat, ale ostateczny traktat pokojowy w Moskwie podpisano po 13 latach od tego porozumienia.

² Taką informację przynosi choćby opracowanie odnoszące się do konfliktów rosyjsko-tureckich w drugiej połowie XVII wieku, W. Morawski, S. Szawlowska, *Wojny rosyjsko-tureckie od XVII do XVIII wieku*, Warszawa 2006, s. 19.

³ Traktat ten bywa uważany za korzystny dla Polski, H. Wisner, *Król i car. Rzeczpospolita i Moskwa w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1995, s. 129.

⁴ Traktatowi andruszowskiemu, z wielu względów najważniejszemu w drugiej połowie XVII wieku, w stosunkach polsko-rosyjskich poświęconych zostało wiele opracowań, w tym jedna z najcenniejszych prac Zbigniewa Wójcika, patrz Z. Wójcik, *Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*, Warszawa 1959.

⁵ Z. Wójcik, *Jan Kazimierz Waza*, Wrocław 1997, s. 130.

⁶ Bardzo negatywnie ten okres określa Mirosław Nagielski, który rysuje końcówkę rządów jako czas narastania korupcji politycznej na terenie Rzeczypospolitej, wzrastania walk falki magnackich, coraz większych wpływów mocarstw zewnętrznych i w efekcie tego załamywania się systemu rządzenia państwem polsko-litewskim, który dotąd spełniał swoją rolę, M. Nagielski, *Rywalizacja francusko-austriacka w Rzeczypospolitej w schyłkowym okresie panowania Jana Kazimierza Wazy*, [w:] *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*, pod red. R. Skowrona, Kraków 2009, s. 404–405. Podobnie ocenił ten czas autor biografii Jerzego Lubomirskiego, jednego z największych przeciwników politycznych Jana Kazimierza Wazy, W. Kłaczewski, *Jerzy Sebastian Lubomirski*, Wrocław 2002, s. 273.

stwa na wschód i południowy-wschód legła w gruzach. Regres terytorialny był znaczny. Utrata Smoleńszczyzny, Siewierszczyzny, Czernihowszczyzny, całej lewobrzeżnej Ukrainy i także samego Kijowa, była trudna do zaakceptowania.

Czasy panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego, tylko pogłębiły i tak już poważny kryzys państwa⁷. Rozwój oligarchii magnackiej, spory stronnictw politycznych, profrancuskiego i prohabsburskiego, groźba wojny domowej wobec zwołania konfederacji gołębskiej i szczebrzeszyńskiej⁸, groziły upadkiem państwa. Trudno było się w tej sytuacji dziwić, że także Turcja sułtana Mehmeda IV zdecydowała się na kroki wojenne, wobec tak osłabionego sąsiada. Wojna 1672 roku kojarzy się nie bez powodu z utratą Kamieńca Podolskiego po krótkotrwałym oporze i z haniebnym traktatem hadziackim, spychającym państwo polsko-litewskie do roli tureckiego lennika⁹. Te 22.000 dukatów w złocie, było granicą na którą zwołany jeszcze w tym samym roku sejm zgodzić się nie godził. W efekcie uchwalono nie tylko podatki na formalnie 50.000 armię i wznowiono działania wojenne. Znakomita kampania chocimska 1673 roku hetmana wielkiego koronnego Jana Sobieskiego, nie tylko przekreśliła ten tragiczny dokument, ale otworzyła także zwycięskiemu wodzowi drogę do władzy i tronu. Król Michał Korybut Wiśniowiecki odszedł od swoich poddanych 10 listopada 1673 roku, gdy wojsko koronne jeszcze czekało na rozkaz hetmana do szturm na siły tureckie Hussiena-Baszy.

Warto jednak pamiętać, że trwająca wojna polsko-turecka miała także wpływ na stosunki Rzeczypospolitej z państwem moskiewskim. Już w 1672 roku doszło do podpisania w Moskwie, 9 kwietnia, traktatu polsko-moskiewskiego, w którym oba państwa obiecywały sobie wsparcie i pomoc w wojnie przeciwko Turcji. Kwestie dwustronne, zwłaszcza wątpliwości wo-

⁷ Taką ocenę można odnaleźć w podsumowaniu biografii tego władcy pióra Adama Przybosia, który dostrzegając uwikłanie władcy w czasy i sprawy ponad jego miarę, szukał w jego osobie cech pozytywnych, jak choćby zaangażowania w sprawy kraju, aktywne uczestnictwo w posiedzeniach izby poselskiej i senatu, nie przynoszące jednak większego efektu, A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Kraków-Wrocław 1984, s. 291–292.

⁸ Konfederacja gołębska doczekała się wydania najważniejszych dokumentów źródłowych, *Diariusz kołowania i konfederacji pod Gołębem i Lublinem w 1672 r. wraz z aktem konfederacji*, oprac. A. Przyboś i K. Przyboś, Wrocław 1972.

⁹ Nawet stosunki z Chanatem Krymskim były w tym czasie bardzo „delikatne”, *Assekuracja chana krymskiego pod Żwańcem kommisarzom 1672 dana, na sejmie 1673 oddana*, [w:] *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania International Diplomacy on the European Periphery (15th – 18th Century) a Study od Peace Treaties followed by annotated documents*, by D. Kołodziejczyk, Leiden-Boston 2011, s. 999–1000.

bec statusu Kijowa postanowiono pozostawić do rozstrzygnięcia w przyszłości. Faktycznie oznaczało to uznanie tu przewagi strony moskiewskiej, która powinna w 1669 roku opuścić to miasto, a nadal znajdowało się ono w jej władaniu. Dodatkowo ewentualna pomoc ze strony państwa carskiego miała mieć ograniczony charakter¹⁰.

Nowy król, Jan III Sobieski, pomimo ewidentnych talentów wojskowych, nie był w stanie zasadniczo zmienić losów państwa. Zbyt wiele kłopotów i problemów dziedziczył po poprzednikach¹¹, a równocześnie zbyt słabo w narodzie szlacheckich istniało przekonanie o konieczności reform wewnętrznych. Inną pozostawała sprawa, że po czasach Jana Kazimierza Wazy i sporach o idee elekcji *vivente rege*, idea jakichkolwiek reform, szlachcie kojarzyła się źle, a pamięć zwycięskiego rokoszu nadal była żywa. Jan III Sobieski był także, zwłaszcza w początkowym okresie swojego panowania zakładnikiem koncepcji profrancuskiej, co poważnie ograniczało jego pole gry dyplomatycznej¹². Panowanie tego władcy w dużej części zdominowane zostało przez konflikty zbrojne. Główne zagrożenie dostrzegalne było z południa, poprzez agresywną politykę turecką, tym bardziej że sojusznikiem tureckim byli Kozacy¹³, co często zmuszało władcę do kierowania sił militarnych także przeciwko ich siłom¹⁴.

Przy takiej komplikacji zdarzeń, a także rywalizacji stronniectw profrancuskiego i prohabsburskiego w Polsce, stosunki z państwem moskiewskim, król Jan III Sobieski nie traktował jako najważniejsze. Dodatkowo

¹⁰ H. Wisner, *Król i car...*, s. 129.

¹¹ Na przykład zrywanie sejmów pod byle powodem, bez możliwości podjęcia jakichkolwiek racjonalnych decyzji, o czym przysły król, a wtedy jeszcze hetman wielki koronny pisał do swojej żony Marii Kazimiery d'Arquien, *W Warszawie 21 VI [1672] rano o szóstej*, [w:] J. Sobieski, *Listy do Marysieńki*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1970, s. 414.

¹² Tak był postrzegany do końca swojego panowania we Francji, nawet po zawarciu przymierza z cesarzem Leopoldem I, wyprawie wiedeńskiej i wejściu do Św. Ligi. Dowodem na to było jakże intensywnie realizowana misja francuskiego ambasadora Melchiora de Polignac, A. Skrzypietz, *Melchior de Polignac i jego misja na dworze Jana III Sobieskiego*, [w:] *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej...*, s. 428–429.

¹³ Stosunki króla Jana III Sobieskiego z Kozakami Ukrainnymi były dość skomplikowane w toku całego jego panowania, M. Franz, *Jan III Sobieski, Kozacy a Francja. Uwag kilka*, [w:] *Polska-Francja-Europa. Studia z dziejów Polski i stosunków międzynarodowych*, pod red. M. Foryckiego, A. Jakuboszczak, J. Jurkiewicz, I. Kraszewski, M. Pukiańiec, Poznań 2011, s. 153–162.

¹⁴ Przykładem może być choćby skierowanie sił pod wodzą hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła przeciwko Pawłoczy, w celu jej zdobycia w 1675 roku, A. Malejka, *Zdobycie Pawłoczy (1675 r.) – epizod z wojny polsko-tureckiej, „Balcanica Posnaniensia”*, t. XIII, Poznań 2003, s. 85–93.

obok trwającej wojny z Turcją, przerwanej jedynie rozejmem w Żurawnie¹⁵, trwały także zabiegi i planowania dla powstania z czasem koalicji antypruskiej. Król kwestie ziem wschodnich traktował, jako tę która może czekać na swoje rozwiązanie, na swój czas. O ile więc kwestie wschodnie powracały w toku jego panowania, to były one elementem szerszej dyplomacji, trwających wojen, konfliktów, czy planów koalicji. Król nie podejmował planów wojny z Moskwą i odzyskania terenów utraconych na mocy rozejmu andruszowskiego, a kolejne wysyłane do Moskwy i nie tylko poselstwa, zmuszone były stać na gruncie tego właśnie dokumentu. Dla strony carskiej było to rozwiązanie korzystne i nawet okresie wojny rosyjsko-tureckiej, nie zdecydowała się ona na poważne ustępstwa wobec państwa polsko-litewskiego, traktując dokument andruszowski, jako absolutnie dla niej najważniejszy.

Efektom takiego właśnie polskiego poselstwa z 1678 roku był dokument, który dziś przychodzi przybliżyć czytelnikom.

Prezentowany dokument nie był dotąd publikowany. Z jednej strony nie miał on charakteru przełomowego, tak jak traktaty o pokoju wiecznym w Polanowie w 1634 roku i w Moskwie z 1686 roku, zwany pokojem Grzymułtowskiego¹⁶, z drugiej zaś dzieje stosunków Rzeczypospolitej Obojga Narodów z państwem carskim w drugiej połowie XVII wieku, długo nie należały do tematów najchętniej podejmowanych przez historyków¹⁷. Wydaje się, że obok zachowanych i znanych wersji tego dokumentu znajdujących się w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum i Zbiorze Rękopisów Czartoryskich w Muzeum Książąt Czartoryskich i Rosyjskim Narodowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie (РГДА), to właśnie dokument petersburski był najrzadziej wykorzystywany. Prawdopodobnie był to efekt pozostawiania go na uboczu głównych ścieżek badawczych historyków, a z drugiej, faktu że jest to jednak odpis i to dość specyficzny. Oto bowiem mamy tu do czynienia z odpisem z dokumentu rosyjskiego, ale przetłumaczonym na język polski, co prowadzi do unikalności języka, w którym odnajdujemy sam tekst petersburski. Porównując go z odpowiednimi dokumentami polskimi, trudno doszukiwać się poważniejszych

¹⁵ M. Wagner, *Wojna polsko-turecka w latach 1672–1676*, t. 2, Zabrze 2009, s. 289.

¹⁶ Oba te traktaty doczekały się bardzo dobrego wydania naukowego, *Traktaty pokojowe pomiędzy Rzeczypospolitą a Rosją w XVII wieku*, red. i tłum. Oleg Aleksjeczuk, Kraków 2002.

¹⁷ Traktat ten omówiony został w fundamentalnej pracy Zbigniewa Wójcika, który pomimo prowadzenia badań w archiwum Instytutu Historii Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, z tego dokumentu nie korzystał, Z. Wójcik, *Rzeczpospolita wobec Turcji i Rosji 1674–1679*, Wrocław 1976, s. 160–161.

różnic merytorycznych, ale sposób zapisu, zastosowane słownictwo jest jednak różne. Biorąc to pod uwagę, a zwłaszcza fakt że porozumienie z 1678 roku nie znalazło dotąd godnego miejsca w prowadzonych badaniach, można uznać że publikacja tego dokumentu może stanowić ponowny impuls dla powrotu do nie tylko badań nad stosunkami polsko-rosyjskimi w drugiej połowie XVII wieku, ale także polityki polskich władców po rozejmie andruszowskim i ich realnych działań na rzecz zmiany tego niekorzystnego porozumienia, a w tym kontekście, dokonania właściwej oceny decyzji króla Jana III Sobieskiego, który w 1686 roku ostatecznie zgodził się na regres państwa polsko-litewskiego na granicy wschodniej i ostateczny odwrót od polityki realizowanej przez kolejnych monarchów od czasów Kazimierza Wielkiego.

Głównymi postaciami polskiego poselstwa byli: Michał Jerzy Czartoryski, Kazimierz Jan Sapieha i Hieronim Komar. Warto tym trzem politykom i dyplomatom w służbie Rzeczypospolitej poświęcić chwilę uwagi.

Michał Jerzy Czartoryski, wojewoda sandomierski, urodzony w 1621 roku, zmarł w 1692 roku¹⁸. W 1642 roku został dworzaninem króla Władysława IV Wazy. Wkrótce ożenił się z ulubioną dwórką królowej Cecylii Renaty, Rozyną Małgorzatą von Ekkenberg. Uczestniczył w wyprawie zborowskiej króla Jana Kazimierza Wazy w 1649 roku, walczył też pod Beresteczkiem w 1651 roku. Z obozu królewskiego pod Żwańcem w 1653 roku, wyznaczony został do rokowań z Tatarami. Uczestniczył w oblężeniu armii moskiewskiej w obozie pod Cudnowem w 1660 roku. W 1661 roku został wojewodą wołyńskim. Za panowania króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego należał do stronnictwa królewskiego, a na elekcji po jego śmierci był początkowo zwolennikiem kandydatury ks. Karola Lotaryńskiego. Z sejmu 1677 roku został wysłany w poselstwie wielkim do Moskwy jako reprezentant Korony. Rokowania przewlekały się i dopiero w sierpniu przedłużono rozejm andruszowski na kolejnych trzynaście lat. Zawarty rozejm budził wątpliwości. W opinii szlachty posłowie uzyskali za mało i nie wykorzystali trudnej wtedy sytuacji Rosji, prowadzącej wojnę z Turcją. M. J. Czartoryski otrzymał natomiast list z podziękowaniem za odnowienie pokoju od papieża Innocentego XI. Na sejmie 1679 roku wojewoda opowiedział się przeciw królewskim planom odzyskania Prus Książęcych. Pomimo tego w 1680 roku dostał od króla Jana III nominację na wojewodę sandomierskiego. Na sejmie 1683 roku wyznaczono go do deputacji, w celu zawarcia przymierza z cesarzem. Pomyślnie rozliczył się z sum uzyskanych w Moskwie, a jego rozli-

¹⁸ Całość biogramu oparto o K. Piwarski, *Michał Jerzy Czartoryski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 4, Kraków 1938, s. 287–288.

czenie zatwierdzono na sejmie 1690 roku. W testamencie polecił, aby pochowano go w kościele Misjonarzy w Warszawie. Samo zaś poselstwo do Moskwy z 1677–1678 uważane jest za jego szczytowe osiągnięcia w toku całego życia politycznego.

Drugą postacią w poselstwie był jeden z największych magnatów Rzeczypospolitej drugiej połowy XVII wieku Kazimierz Jan Paweł Sapieha urodzony w 1642 roku, a zmarły 13 marca 1720 w Grodnie¹⁹. Ten magnat litewski pełnił w swoim życiu wiele urzędów. W latach 1682–1703 był wojewodą wileńskim, zaś w latach 1683–1703 i 1705–1708 był hetmanem wielkim litewskim. Był także od 1670 roku wojewodą połockim, starostą generalnym żmudzkiem od 1676 roku. Otrzymał także godność hetmana polnego litewskiego, którą pełnił w latach 1681–1683. Kolejni władcy nadali mu także godności podskarbiego nadwornego litewskiego w 1663 roku, podstolego wielkiego litewskiego w 1661 roku, cześnika wielkiego litewskiego w 1659 roku, starosta brzeski litewski w latach 1665–1670. Od 1663 roku, podskarbiego nadwornego litewskiego, wojewody połockiego w 1671 roku, starosty żmudzkiego w 1676 roku. W 1682 roku został także wojewodą wileńskim. Był jednym z najpotężniejszych magnatów litewskich tamtych czasów, posiadających ogromną klientelę w miejscowej szlachcie, co zapewniało mu ogromny wpływ na funkcjonowanie państwa polsko-litewskiego²⁰.

Studiował za granicą. Po studiach na uniwersytetach w Grazu i Lowanium, powrócił do kraju, by objąć przywództwo rodu. Zręcznie lawirując pomiędzy Pacami i przeciwnikami króla, Sapiehowie dotrwali do śmierci Michała Korybuta Wiśniowieckiego, by poprzeć podczas następnej elekcji Jana Sobieskiego do tronu. Razem z bratem Benedyktem, stanowili podporę panowania Jana III Sobieskiego. Kierowała nimi jednak, nie jakaś szczególna miłość do monarchy, ale raczej niechęć do Paców, z którymi walczyli o pozycję na terenie Litwy w tamtym czasie. Kiedy Pacowie utracili swoją pierwszoplanową pozycję, a Benedykt uzyskał podskarbiostwo, zaś Kazimierz hetmaństwo polne w 1681 roku a w dwa lata później buławę wielką, Sapiehowie stali się na tyle potężni, że zerwali z monarchą.

¹⁹ Całość biogramu opracowana w oparciu o A. Rachuba, *Kazimierz Jan Paweł Sapieha*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 35, Warszawa-Kraków 1994, s. 37–48.

²⁰ Kwestii tej poświęcona została unikalna w skali polskiej historiografii rozprawa Mariusza Sawickiego, która podejmuje właśnie kwestie klientelizmu wśród szlachty litewskiej, M. Sawicki, *Stronictwo dworskie w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1648–1655*, Opole 2010.

W budowaniu swej potęgi nie wahali się używać prawnych i bezprawnych środków. Ich siłę stanowiła olbrzymia rzesza klientów oraz wojsko. Wiedzieli, że to armia jest gwarantem ich siły i pozycji, toteż nie wahali się wykorzystywać jej w prywatnych interesach. Pod Wiedeń, w 1683 roku hetman nie dotarł, a i później bił się raczej z marnym skutkiem. Zwycięstwo jakie odniósł nad Dniestrem w 1694 roku, nad małym korpusikiem tureckim, zostało przez niego rozreklamowane jako wielki triumf. Niewielu jednak dało się zwieść. Zarówno szlachta, jak i możliwe rody litewskie oraz monarcha mieli już dosyć coraz bardziej krnąbrnego magnata.

W 1684 roku Kazimierz Sapieha przeszedł do opozycji wobec króla Jana III Sobieskiego. Był to początek jego sporów z kolejnymi monarchami, a w efekcie mniej pomyślnych lat. 18 kwietnia 1694 obłożony został klątwą kościelną przez biskupa wileńskiego Konstantego Brzostowskiego, niezadowolonego z zimowania wojsk litewskich we włościach kościelnych. K. Sapieha był członkiem rokoszu łowickiego w 1697 roku. W czasie wojny domowej na Litwie, zwanej także wojną sapieżyńską, w 1700 roku stanął na czele wojsk rodu Sapiehów w ich walce o utrzymanie uprzywilejowanej pozycji w Wielkim Księstwie Litewskim. 18 listopada 1700 roku został pokonany w bitwie pod Olkienikami przez szlachtę litewską, dowodzoną przez Michała Serwacego Wiśniowieckiego. W efekcie także tej porażki w 1708 roku, zmuszony zaistniałymi okolicznościami, oddał buławę swojemu bratankowi Janowi Sapieże, co miało uspokoić wrzenie na ziemiach litewskich przeciwko jego osobie.

Konflikt Kazimierza Sapiehy z królem, narastał jeszcze za życia Jana III Sobieskiego, ale gwałtownie wybuchł za jego następcy. Był to także efekt tego, że hetman myślał nawet o koronie królewskiej dla siebie. Król August II Mocny, uważał pozycję rodu Sapiehów za nadmiernie potężną. Zdecydował się więc udzielić cichego przyzwolenia szlachcie litewskiej, nie będącej klientelom Sapiehów, na rozprawę z potężnym rodem. Do rozstrzygnięcia pomiędzy wojskami hetmańskimi a „republikanami” doszło 18 listopada 1700 roku pod Olkienikami. Słabsze liczebnie oddziały dowodzone nie przez samego hetmana, ale przez jego syna Michała Franciszka, dały się rozbić szlachcie, która w tej batalii stawała wyjątkowo dzielnie. Kazimierz z Benedyktem salwowali się ucieczką, a Michał Franciszek został rozsiepany. Zwycięzcy szybko uchwalili odebranie pokonanym majątków i urzędów, i zapalem dewastowali posiadłości Sapiehów. Był to kres hegemonii tego rodu. Nie pomogły żadne zabiegi u wkraczającego w granice Rzeczypospolitej króla Szwecji Karola XII. Kazimierz Jan Sapieha tracił stopniowo na znaczeniu, aż wreszcie został zmuszony do zrzeczenia się buławy wielkiej 8 maja

1708 roku. Rozżalony wycofał się z życia politycznego, a w roku następnym pogodził się z Augustem II i cały swój wysiłek poświęcał reorganizacji zrujnowanych majątków.

Trzecią postacią polskiego poselstwa był Hieronim Komar²¹, urodzony prawdopodobnie około 1620 roku, marszałek sądów kapturowych powiatu orszańskiego w latach 1673–1674, który pełnił także w swoim życiu godności podsędka orszańskiego, którą objął pomiędzy rokiem 1651 a 1655, podstolego orszańskiego w 1648 roku, a także posłował na sejm Rzeczypospolitej, choćby w 1668 roku. Uczestniczył także w elekcji króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego w 1669 roku, będąc jednym z tych którzy podpisywali *pacta conventa* dla nowego władcy. Był dyplomatą, oddanym sprawom dworu, który także z tego względu otrzymał godność sędziego ziemskiego orszańskiego w 1667 roku. Uczestniczył w licznych rokowaniach, głównie z państwem moskiewskim. W 1664 roku brał udział w rokowaniach w Durowiczach, zaś rok później poprowadził udanie samodzielną misję dyplomatyczną w Moskwie. Aktywnie uczestniczył w rokowaniach andruszowskich w 1667 roku, a także w tzw. drugiej komisji andruszowskiej w latach 1669–1670, często będąc tłumaczem po stronie polskiej. Wziął udział także w rokowaniach w Moskwie w 1672 roku. zawsze ceniony za swoją wiedzę i zdolności dyplomatyczne. W rokowaniach 1678 roku uczestniczył jako sekretarz poselstwa, z której to funkcji także doskonale się wywiązał.

Dokument prezentowany poniżej przepisano bez żadnych skrótów, nie dokonując żadnych ingerencji w jego treść, zachowując oryginalne nazwy, skróty, czy też dopiski kopisty. Zdecydowano się nie dokonywać pełnego omówienia naukowego dokumentu, wychodząc z założenia, że poprzedzenie go wstępem naukowym obrazującym wydarzenia epoki i stan stosunków polsko-rosyjskich w tym czasie, a także przybliżającym polskich uczestników rokowań, pozwoli dostatecznie wprowadzić czytelnika w lekturę samego dokumentu.

ŹRÓDŁO

1678 – porozumienie cara Fiodora Aleksandrowicza z królem polskim Janem III Sobieskim o pokoju na 15 lat.

Odpis z oryginału w języku ruskim, przechowywanego w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego, sygn. 52–B–3, f. 37.

²¹ Z. Wójcik, *Hieronim Komar*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, Wrocław 1967–1968, s. 371–373.

Dokument z kolekcji D. Chiłkowa, f.41, ze zbiorów Archiwum Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu.

Instrumentum Armistitii przez Ich Mość Panów Posłów J. Król. Mości y Rpolitey 17 Augustii 1678 zawartego

Naiasnieyszego y wielkiego Hdra Jana Trzeciego z Bożej łaski Króla Polskiego Wielkiego Xiążęcia Litewskiego, Ruskiego y innych Jego Król: Mości państw Pana naszego miłościwego y wszystkich Rpolitey stanów duchownych y świeckich obojga narodów Korony Polskiej u W Xięstwa Litewskiego wielcy y pełnomocni Posłowie, Michał na Klewaniu Xsiaże Czartoryskie wojewoda wołyński, Czartowiecki etc: starosta Kazimierz Jan Sapięha Hrabia na Bychowie, Dobrowie y Zaslawiu, Woiewoda Połocki, Boryski etc: starosta – Hieronim Komar Sędzia ziemski Orszanski, Sekretarz poselstwa:

Bożą miłością Wielkiego Hdra Cara y wielkiego Kniazia Theodora Alexiewicza, wszystkiey wielkiey, meley y białey Rusi Somodzierzawca y mnogich Hdrstw y ziem wostocznych y zapadnych y siewiernych Otczyca y dziedzica naslednika Hdra y obladataela Jego Wieliczestwa Blizni Boiariowie y dumni ludzie Jas: Wielm: Wielmożni blizni Boiaryn y Namiestnik Nowohrodski Kniaz Imość Mikita Jewanowicz Odożawski, blizni Boiaryn y Namiestnik Odożowski Wasili Iwan Affanasiewicz Pronczysneff, Poselscy Działowie Dumny Dziak Larion Iwanow, Wasili Babinin y Omelian Ukraincow.

Po odprawieniu od Wielkiego Hdra J. K. M. Pana naszego miłościwego do Wielkiego Hdra Imci poselstwa swego y podokoniu JKM wieruszczey pełnomocney hramoty, także do wszystkich stanów Rzeczypospolitey plenipotentiey nam daney, będąc na mnogich rozhovorach, mówiliśmy o obzymaniu między obyma wielkimi Hdrami, wielkim Hdrem naszym J. Król. Mością y wielkim Hdrem J. Carską Mością y ich Hdarskich braterskich przyjazni y miłości, czynili starania między nimi obiema Hdrami y ich obiema państwami, a naprzód o wiecznym pokoju, a potem pierwszych Andruszowskich y poselskich dohovorami odłożone do teraznieyszego poselstwa, także o innych nowych zachodzących trudnościach, y chociaż między nimi obiema wielkimi Hdrami do wiecznego pokoju y do uspokojenia tych trudności y na terazniejszych naszych rozgovorach za mnogimi trudnościami przyjsc nie mogło, iednakże ich wielkich obudwu Hdrow do wiecznego pokoju chrzescińskiego zadanie, stosując się do pierwszych Andruszowskich dohovorów punktu 12, żeby to wszystkiemu światu pokazało się, że wielki Hdar nasz Król Imość do wielkiego Hdra Jego Carskiego Wieliczestwa nieodmiennie swoją hdrską braterską miłość, y do wiecznego pokoju chrzescianskiego zadanie ma; mowiliśmy o przedłużeniu lat przy-

miernych, które za pomocą Bożą y za wolą obudwu wielkich Hdrów naszych my J. Król. Mości wielcy y pełnomocni posłowie y J. Carskiey Mości blizni Boiarowie y dumni ludzie, w nadzieie wiecznego pokoju, żeby na potym zaley prorogacyi lat przymiernych między niemi obiema wielkimi Hdrami y ich wielkimi Hdrstwami y do wiecznego pokoju trwałego przyiść mogło, y dlatego te punkta na dwudziestym piątym rozhovorze naszym to iest 18 Julii umówilismy spolnie y zgodnie postanowilismy:

1) Oba wielcy Hdrowie, wielki Hdar Jego Król. Wieliczesstwo y Rzeczpospolita, Hdar Jego Carskie Wieliczesstwo dla gruntownego y pewnego dotrzymania ich hdarskiey braterskiey przyiazni y miłości, pierwsze troie Andruszowskie dohowory y dwoie na Moskwie postanowienia trzymać zezwalaią y na dalsze czasy, chcąc między nimi obuma Wielkimi Hdrami nie tylko doczesnego ale y wiecznego pokoju, my Jego Król. Mosci wielcy y pełnomocni posłowie y Jego Cars: Wieliczesstwa blizni Boiarowie y dumni ludzi przykładami starania czyniąc dosyc tego pierwszego Andruszowskiego dohoworu punktowi 12, w nadzieie między obiema wielkimi Hdrami y ich Hdarskiey braterskiey miłości y wiecznego pokoju chrzescianskiego na przemienne lata w Andruszowskim przymiernym dohoworze opisane umowilismy y postanowilismy że bądź przymierze między niemi wielkimi Hdrami wielki Hdarem J. Król. Mością y Rzeczpospolitą Korony Polskiej y Wiel: Xięstwo Litewskiego, także y Wielkim Hdarem jego Cars. Wielicz. Panstwami iego y na potym na 15 lat po sobie idących, rachuiąc to iest do narodzenia syna Bożego 1693 miesiąca Junii, a do stworzenia swiata 7302, a w tych przymiernych latach podług Andruszowskiego pierwszego dohoworu, a podług tego terazniejszego naszego jego Król. Mosci y Rpospolitey wielkich y pełnomocnych posłów, y Jego Carskiego Wieliczesstwa bliznich boiarów y dumnych ludzi postanowienia wiecznego pokoju, a do woyny y rozlewu Krwi y do spustoszenia obudwu Hdarstw, wszelkim iawnym y tajemnym przemysłem z obydwu stron niedopuszczać y owszem trzymać chrzescianskim staraniem w pokoju, y za żadne wszczynaiące postęпки woyny niewszczynąć u żadnemu druhowi nad druhem tiaemney ani zaroney nieprzyiazni ani sam przez się, ani przez żadnego niezamysłać y nieczynić, y owszem J. Król. Mość y Jego Carskie Wieliczesstwo także, między sobą we wszystkim dobra spolnego chcieć y brat bratu lepszego wynaydować y owszem prawdziwie między sobą postępować. A ponieważ Wielki Hdar w nadzieie wiecznego pokoju między niemi oboymi wielkimi Hdrami y ich oboyma wielkimi panstwami z braterskiey przyiazni y miłości ku wielkiemu Hdrowi Jego Król. Mości z związanych Hdrstw y ziem, które w stronie Wielkiego Hdra Jego Carskiego Wieliczesstwa ustawy, względem tego przy-

mierza ustępnie w stronę Jego Król. Mości y Rzeczypospolitey Newła Siebieża y Wieliza z wiazdam do nich przynależącymi, okrom Krasnogradu y wiazdu jego, Przytym wielki Hdar Jego Cars. Wieliczesstwo pewną summe pieniędzy za też przymierne lata podług pierwszego postanowienia, to iest milion spełna, co uczyni dwakroć sto tysięcy rubli Moskiewskich wyliczyć Rzeczypospolitey y oddać zezwala: Tedy zwyżmianowanych horodów Newel y Wieliz przez niedziel od daty postanowienia tego to iest od narodzenia syna Bożego 1678 Septembra 30 die, a od stworzenia świata 7187 September 30 die przysłani od Jego Carskiego Wieliczesstwa dworzanie, przysłanym J. Król. Mosci dworzanom za uniwersalami J. Król. Mosci wielcy y pełnomocni posłowie oddadzą, y że wszystkimi dawnymi które tam były przed wojną działami, amunicją, y innemi wielkimi orężami. A z tey summy dwukroć sto tysięcy rubli J. Carskie Wieliczesstwo oddać natenczas rozkaże, a horody Siebież y drugą połowę summy sto tysięcy rubli Jego Carskie Wieliczesstwo hramocie przed świętą Ewangelią przy J. Cars. Wielicz: Wielkim pełnomocnym posłem swą Królewską przysięgą utwierdzili. Na ten czas J. Cars. Wieliczesstwa wielcy y pełnomocni posłowie, poszlą do tego horoda Siebiesza dworzanów, y ten horod y pieniądze przysłanym Jego Królewskiey Mości dworzanom oddać rozkażą. A z tych ustąpionych, wyżej wymienionych horodów Newła, Siebieża y Wieliza przybyłe działa y amunicya y wszelkie oręża y pieniądze, prowianty, u co po wzięciu tych horodów z carstwuiuszego wielkiego horoda Moskwy i innych horodów przywiezione wojskowych i wszelakich stanów obywatele, przybyli ludzie Ruscy Jego Carskiego Wieliczesstwa do pogranicznych horodów, na podwodach do granic tych wiazdów wywiezieni być mają bez wszelkiego zatrzymania y przeszkody. A do tąd ludzie J. Carskiego Wieliczesstwa w tych będący fortecach do wyścia swego stych fortec y miast we wszelkim bezpieczeństwie od J. Król. Wielicz. Zostawać będą. A dawnieye tych horodów działa y amunicye oręża które teraz są w tych horodach, także mieszkający tameczni ludzie y szlachta w swych siedliskach, przy ustąpieniu tych horodów zostawieni bydz mają, bez żadney Krzywdy od ludzi J. Król. Mosci. Poddani także tameczno do ustąpienia y przeniesienia się za granice J. Cars. Wielicz. Przyniewalani bydz niemają, y żadnego niemają odnosić ukrzywdzenia, bez żadnych dawania podatków. Podwody zaś te na których te ludzie Jego Cars. Wielicz. Do granic doprowadzeni bydz mają, mają się bez krzywdy ze wszystkich powrócić. A szlachta tameczna która teraz na wojnie albo na inszey usłudze J. Car. Wielicz. Zastaże, powróciwszy z tey usługi y wojny, którzy zechcą uwolnieni y wypuszczeni ze wszystkim w stronę J. Król. Wielicz. Będą. Siebież także który w stronę J. Carsk. Wieliczesstwa do przysięgi

J. Król. Wielicz. Zostawać będzie, także y wszyscy do niego należący poddani żadnych krzywde, pogotowiu y spustoszeniu uznawać nie mają. A tym terazniejszym mocnym przymiernym postanowieniem między Wielkim Hdarem y J. Król. Wielicz. Y między ich obiema wielkimi państwami ziemiami y horodami które w której stronie podług andruszowskich pakt y dogoworow y podług tego terazniejszego między nimi obiema Hdrami naszego przymiernego postanowienia zostały się, y między poddanymi ludzmi obustronny odnowionej, utwierdzonej y nieporuszonej przyiazni, bydz podług terazniejszego zatwierdzenia, które przez naruszenia wszelkiego w tych wyżej pomienionych przymiernych leciech dotrzymane bydz mają, y tego przymiernego dochoworu dla żadnych przyczyn zadie się że brak pomysłów.

2) A że w niektórych Andruszowskich dohovorach y poselskich, na szczęśliwie postanowionych punktach zaszły trudności, iako to: w punktach wtorego Andruszowskiego, a Moskiewskiego wtorego postanowienia 1672 podług nowego kalendarza roku, a podług starego 7180 Artykuł 18 o mianowaniu tytułach Hdarskiego, y Andruszowskiego przymiernego traktatu w siódmym, a wtorego Moskiewskiego postanowienia w czwartych punktach w Kiiowie, także we wszystkich czwartych punktach Andruszowski y Moskiewski a pierwsze postanowienie punktu pierwszego, y drugiego Moskiewskiego traktatu punktu piątego y siódmego o Convenciey to oprócz coniuctiey o inszych posilkach woyskom, przytym tegoż postanowienia Moskiewskiego pierwszego, punktu pierwszego, o niezawieraniu traktatów żadnemu narodowi bez drugiego z Sołtanem Tureckim y Hanem Krymskim; te akty te wszystkie punkta y trudności w przeszłym czasie do terazniejszego postanowienia stały się, odkładamy do Commissiey przyszłej z Medyatorami, którey Commissiey czas y miejsce Wielkiego Hdra J. Cars. Wieliczestwo wielcy posłowie będący dla odebrania przysięgi Wielkiego Hdra J. Król. Mosci po wykonaniu tey przysięgi wznowią y postanowią: tak iednak żeby to cum mediatoribus Commissya nadaley w tych dwóch schodzących dawnego przymierza leciech odprawowana Koniecznie była. Aiezeliby ten ziazd z pośrednikami w dokończeniu pokoju wiecznego y w zatrudnionych punktach skutku nieotrzymał, tedy oboim wielkim y pełnomocnym posłom y Commisarzom medyatorom z utsciwoscią odprawic, a sami i w terazniejszych nowo postanowionych przezymiernych leciech napotem o Commissiey umawią y postanawą czas y miejsce, w te ndzieie iako o tym brzmi pierwszego Andruszowskiego dohoworu punkt 12, a z tego terazniejszego przymierza nie dal iakich przyczyn niezerwać.

3) Także umowilismy y postanowili że obydwu wielkich Hdarów naszych, tak Hdra J. Kól. Mości iako y Wielkiego J. Cars. Wieliczestwo w tych

Hdarskich mianowaniach y tytułach, w ich hdarskich hramotach y wszelkich pismach między niemi Wielkimi Hdrami na obie pisać strone, tak iako o tem napisano przymiernego pierwszego Andruszowskiego dohoworu w drugim punkcie a z horodów miast z obu stron pisać mianowania y tytuły obydwu wielkich Hdrów a powinności poselskiego yczynionego na Moskwie postanowienia 1672 według nowego, a według starego kalendarza 7180 roku 18 punktu.

4) także postanowiliśmy y umówili, że wielki Hdar J. Cars. Wieliczeństwo pozwala tym ludziom, którzy w stronie J. Cars. Wielicz. Zostają y zostawać będą, w wierze Rzymskiej nabożeństwa swego w domach swych zaznawać, y za granice do Polskich swych kościołów bez wszelkiego zatrudnienia iezdie, y do wiary greckiej przymuszani bydz niemają, y nawzajem wielki Hdar nasz o znaie się z wiarą Rzymską /: zapewne musiało być słowo „Grecką:/ nikomu na łasce J. Król. Mosci szkodzić niema. J. Król Mość tym cerkwiom y monastyrom, które w horodach Newlu, Siebieżu y Wielizu zosią, y teraz świeżo postąpione są w strone Jego Król. Wieli: także y wszystkim ludziom wiary Greckiej, podług dawnych praw we wszystkim bezpieczeństwie z zaznywaniem nabożeństwa swego zostawać będą, y o znaie się z wiarą Grecką nikomu na łasce J. Król. Mosci szkodzić niema.

5) A żeśmy Jego Król. Mosci wielcy y pełnomocni Posłowie y Jego Cars. Wielicz. Blizni Boiarowie y dumni ludzie mieli między sobą rozmowory o uwolnienie więźniów z obu stron szlacheckiego y woyskowego stanu, iako o tym wuraznie postanowiono Andruszowskim dohoworem iedynastym punkcie. Co strony Wiel. Hdra Jego Cars. Wieliczeństwo spełniono. Jednakże napotym iesli się którzy mogą naleść w obydwu stronach, y tych według Andruszowskiego postanowienia y dohoworu obay wielcy Hdarowie uwolnić rozkażą.

6) A cosmy J. Król. Mosci pełnomocni Posłowie mowili o Jego Cars. Wielicz. Bliznim Boiarom y dumnym ludziom o drzewie Krzyża S. także y o Koscielných Cierkiewnych apporotach u o dzwonach y pismach Xsięga grodzkich y o innych sprawach, y o tym z strony Wielkiego Hdra podług dohoworu dosyć uczyniono.

7) Przy tym Wielki Hdar J. cars. Wieliczeństwo do braterskiej miłości y przyjazni przeciwko Wielkiemu Hdarowi naszemu J. Król. Mości rozkazuje o uwolnienie mieszczan Korony Polskiej y Wielk. Xstwo Litew. Yczynic podług dohoworu Królewskiego Wieliczeństwo wielkich Posłów uczynionego na Moskwie w roku 1672 według nowego Kalendarza, a według starego 7180 iako o tym postanowiono tego dohoworu w punkcie 11 oprócz paszennych ludzi. A którzy by y z tych mieyscem /: zapewne z tych mieszczan:/ chcieli zostać w stronie u Hdara Jego Cars. Wielicz. Tedy im zostać wolno.

A o mieszczan którzy w Boiarskich y wszelkich stanów dworach żyją, na przyszłej Commissyey dohovor yczyniony być ma.

8) A terazniejszym od narodzenia Syna Bożego 1678 a od stworzenia świata 7186 roku expirnie termin wolnego Kupcom z obu stron handlowania, tedy w nadzieie obydwu wielkich Hdarów naszych, y ich braterskiej miłości y przyjazni umówilismy y postanowilismy, że obydwu wielkich Hdrów naszych Kupieckim ludziom, oprócz Żydów podług pierwszych dohovorów poselskich, y terazniejszego naszego dohoworu, przez wszystkie lata przymerne, iezdzić na obie stronie, z wszelkimi towarami niezakazanemi, za paszportem tak w stronę Wielkiego Hdra J. Król. Mości do stołecznych miast Krakowa warszawy y Wilna, iako y w strone Wielkiego Hdra do carstwiu-szego wielkiego horoda Moskwy. A myta od towarów płacić podług ustawy obydwu panstw, a na ustawie użytkow. Kupcom y żadney grabieży nieczynić, y tym ich nieodganiać, y towaryu niezatrzymywać, ale wolnego handlowania we wszystkim obydwu narodów Kupcom zachować. Także y Dzwina rzeką do Rygi y z Rygi do Smoleńska y innym w przymystach y w przeiezdach z towarami y bez towarów mieć drogę wolną, bez wszelkiego zatrzędnienia płacenia postanowionego myta. A nad ustawa użytków y przeszkód nieczynic, y tym ich nieodganiać, a żadnych grabieży, iako do tego czasu niebyło nieczynić y towarów niezatrzymywać, ale w wszelkiej swobodzie targowe przemysły na obie strony zachować.

9) A że sędziowie pograniczni podług dohoworu Andruszowskiego, podług punktu 13, także y podług poselskiego postanowienia, rozgraniczenie granic y sprawiedliwości w pogranicznych miastach nieuczynili, tedy od obydwu Wielkich Hdarów, podług pełnomocnych Hdarskich hramot, pograniczni y wielkich spraw sędziowie, nieodkładając ziechać się maia w roku 1679 a od stworzenia świata 7187 na granice. A przed ziechaniem się o czasie y mieyscu przez obsyłki między sobą obesławszy się, ziadą się, y dzieła o rozgraniczeniu granic y o długach y zaboystwach między obywatelami pogranicznymi rozsądzić, uspokaić, czynić dosyć postanowionym dohovorom maia.

10) A że przez nas jego Król. Wielicz. Wielkich y pełnomocnych Posłów przesłana teraz J. Król. Mości teraz potwierdzona hramota na pierwsze Andruszowskie przymierze dohowory, y Moskiewskie postanowienia, nie podług pierwszego zwyczaiu tylko iedną pieczęcią J. Kr. Mości Koronną, a Wielkiego Xsięstwa Litewskiego pieczęci w tey potwierdzoney hramoty niemasz, tak y przy plenipotencyi nam wielkim y pełnomocnym Posłom danej, przy podpisach senatorskich rąk, ich pieczęci nieprzyciśnione, o czym Jego Carskie Wieliczesstwo blizni Boiarowie y dumni ludzie nam wielkim y pełnomocnym Posłom mówili o dosyć czynieniu temu, y dla tego J. Carsk.

Wieliczestwa bliznich Boiarów y dumnych ludzi my J. Król. Mości y Rzeczypospolitey wielcy y pełnomocni Posłowie słowem swoim poselskiego assecurowali y tym postanowieniom utwierdzili że kiedy od Wielkiego Hdra J. Cars. Wielicz. Z potwierdzoną J. Cars. Wielicz. Hramotą przysłani będą do Wieli Hdra J. Król. Mości do tey swoiey hramoty Wiel. Xsięstwa Litew. Pieczęć przyłożyć rozkaże, bez wszelkicy Contradictiey, a w plenipotencyi nam królewskim Wieliczestwem Wielkim pełnomocnym Posłom, od Rzeczypospolitey daney, nieprzyłożenie senatorskich pieczęciey, temu naszemu dohovorowi za naruszenie y przeszkodzenie ma być poczytano, ale za mocną y niewątpliwą pełnipotencyą te senatorskie podpisy rąk, temu dohovorowi służą y na potem służyć będą bez wielkiego tłumaczenia y wątpliwości w obydwu stronach, a na potem na przykładaniu pieczęci podług dawnego zwyczaju zachować powinno.

11) Także zgodnie umówiliśmy y postanowiliśmy, że wszystkie pierwsze Andruszowskie transakcye dohowory y dwoiaki Moskiewskie postanowienia, y tem terazniejszy Moskiewsku przymierny dohovor za wszystkie przymiernie przedłożone lata Wielki Hdar Jego Cars. Wieliczestwo przed S. Ewangelią na potwierdzoney Wielkiego Hdra hramocie y na tym przymiernym zapisie przy bytności nas J. Król. Wieliczestwa y Rzeczypospolitey wielkich y pełnomocnych posłów zatwierdzali. Cp wzaiem y Wiel. Hdar jego Król. Mosc Pan nasz miłościwy wszystkie pierwsze brane Andruszowskie dohowory, y dwoiaki Moskiewskie postanowienia, y ten terazniejszy przymierny dohovor Moskiewski y te wszystkie przymiernie lata przedłużone na potwierdzenie Wiel. Hdra hramone przy wielkich Posłow J. Cars. Wielicz. Którzy do jego Król. Wieliczestwo z potwierdzoną hramotą przysłani będą po przyjęciu tey ztwardzili y przysięgę na S. Ewangeli wykonana, y po wykonaniu tey przysięgi tych J. Cars. Wieliczestwo wielkich Posłów dzieł wysłuchać J. Król. Mość rozkaże, o których Wielkich Posłow według zwyczaju przez gońca obsyłka uczyniona będzie.

12) A dla większego y dostatecznego gruntowego ubezpieczenia się wszystko co tu między nimi J. Król. Wielicz. y Rzeczypospolitey wielkich y pełnomocnych Posłami y J. Cars. Wieliczest. Bliznimi Bożarami y dumnymi ludzmi uczyniono, umowiono, y postanowiono y dokończono, iest od Wielkiego Hdra Nayiasniejszego Jana Trzeciego z Bożej Łaski Króla Polskiego Wielkiego Xsięcia Litewskiego, Ruskiego y innych J. Król Mości panstw, y od następców iego, także od wszystkich stanów Rzeczypospolitey duchownych y swieckich obojga narodow Korony Polskicy y Wiel. Xięstwa Litewskiego, także y Wielkiego Hdra Boża Miłością Cara y wielkiego Kniazia Boża Miłością Cara y wielkiego Kniazia Theodora Alexiewicza wszyst-

kiey wielkiey, małe y białe Rusi Samoderzca y mnogich hosudarstw y ziem wostocznych y zapadnych y siewiernych Otczyca, dziedzica, naslednika Hosudara y Obładatela od Jego Cars. Wieliczestwa y od naslednikow iego strzymano będzie, y to teraznieysze dokonczenie mocne y nienaruszone bydz ma. Do którego postanowienia y zapisy my Jego Król. Mości y Rzeczypospolitey wielcy y pełnomocni Posłowie rękami swemi podpisalismy się y pieczęci nasze przycisnelismy, a przy tym przysięgą naszą spólną z obydwu stron utwierdzili y tymi przymiernymi zapisami z Jego Carskiego Wieliczestwa bliznimi Boiarami y dumnymi ludzmi rozumieliśmy.

Pismo to utwierdzone w Carstwieiuszym Wielkiego Hdara J. Cars. Wielicz. w wielkim horodzie w Moskwie roku od narodzenia Syna Bożego 1678 Miesiāca Augusta dnia 17a od stworzenia swiata 7186.

Rota przysięgi Ich Mość P.P. Posłów J. Król. Mości y Rzeczypospolitey.

Wielkiego Hdra nasze J. Król. Mości y rzeczypospolitey wielcy y pełnomocni Posłowie obwieszczamy to panu Bogu Wszchemogācemu przed tą S. ewangelią podług przykazania Jego, że to wszystko cokolwiek tak z przydłużonych przymiernych leciech, iako y w teraznieyszych zapisach w wyrażonych punktach przez nas postanowione, od Wielkiego Hosudara naszego Jego Królew. Mosc y od następców iego także y od wszystkich stanów Rzeczypospolitey duchownych y swieckich obozga narodów Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa Litewskiego spełniona y nienaruszone, we wszystkich dotrzymano bez przeciwnego tłumaczenia będzie, tak iako my przed tą S. Ewangelią obwieszczamy się.

Boża Miłością my Wielki Hosudar, Car y wielki Kniaz Theodor Alexiewicz, wszystkiey Wielkiey, Małe y Białe Rusi samoderzec y mnogich Hosudarstw y ziem wostocznych, zapadnych, siewiernych Otczyc y dziedzic, naslednik Hdar y Obładatel, obwieszczam się Panu Bogu Wszchemogācemu przed tą S. Ewangelią podług przekazania tego na tym, iż za pomocą y modlitwami nadziei naszej Chrześcianskiej Przenayświetszey Bogarodzicy, niepokalaney dziewicy Marii z bratem naszym Wielkim Hdarem Janem Trzecim Bożą miłością Królem Polskim, Wielkim Xiāciem Litewskim, Ruskim y innych J. Król. Mosc panstw, y Rzeczypospolitey wszystkimi stanami duchownemi y swieckimi obouga narodów Korony Polskiej y W. Xięstwo Litewskiego na poselskich ziazdach, z obu stron przez wielkich y pełnomocnych Posłów trwa Andruszowskie dohowory y dwoie poselskie na Moskwie postanowienie, y co w teraznieyszym 7186 a podług nowego Kalendarza 1678 roku z naszymi Cars. Wieliczestwo bliznimi Boiary y dumnymi ludzmi, przez J. Król. Wielicz. wielkich y pełnomocnych Posłów

uczyniono w Moskwie przymierze dotrzymane będzie bez przeciwnego tłumaczenia. Tak iako My Wielki Hosudar tą S. Ewangelię obwieszczamy się.

BIBLIOGRAFIA

Źródło:

- [1] *Instrumentum Armistitii przez Ich Mość Panów Posłów J. Król. Mości y Rpolitey 17 Augustii 1678 zawartego*, Kolekcji D. Chiłkowa, f. 41, Archiwum Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu.

Źródła drukowane:

- [2] *Diariusz kołowania i konfederacji pod Gołębim i Lublinem w 1672 r. wraz z aktem konfederacji*, oprac. A. Przyboś i K. Przyboś, Wrocław 1972.
- [3] Sobieski Jan, *Listy do Marysieńki*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1970.
- [4] *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania International Diplomacy on the European Periphery (15th – 18th Century) a Study of Peace Treaties followed by annotated documents*, by D. Kołodziejczyk, Leiden-Boston 2011.
- [5] *Traktaty pokojowe pomiędzy Rzeczpospolitą a Rosją w XVII wieku*, red. i tłum. Oleg Aleksjeczuk, Kraków 2002.

Literatura:

- [6] Franz M., *Jan III Sobieski, Kozacy a Francja. Uwag kilka*, [w:] *Polska-Francja-Europa. Studia z dziejów Polski i stosunków międzynarodowych*, pod red. M. Foryckiego, A. Jakuboszczak, J. Jurkiewicz, I. Kraszewski, M. Pukiańiec, Poznań 2011.
- [7] Kłaczewski W., *Jerzy Sebastian Lubomirski*, Wrocław 2002.
- [8] Malejka A., *Zdobycie Pawłowcy (1675 r.) – epizod z wojny polsko-tureckiej*, „Balcanica Posnaniensia”, t. XIII, Poznań 2003.
- [9] Morawski W., Szawłowska S., *Wojny rosyjsko-tureckie od XVII do XVIII wieku*, Warszawa 2006.
- [10] Nagielski M., *Rywalizacja francusko-austriacka w Rzeczypospolitej w schyłkowym okresie panowania Jana Kazimierza Wazy*, [w:] *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV-XVIII wieku*, pod red. R. Skowrona, Kraków 2009.

- [11] Piwarski K., *Michał Jerzy Czartoryski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 4, Kraków 1938.
- [12] Przyboś A., *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Kraków-Wrocław 1984.
- [13] Rachuba A., *Kazimierz Jan Paweł Sapieha*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 35, Warszawa-Kraków 1994.
- [14] Sawicki M., *Stronictwo dworskie w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1648–1655*, Opole 2010.
- [15] Skrzypietz A., *Melchior de Polignac i jego misja na dworze Jana III Sobieskiego*, [w:] *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV-XVIII wieku*, Societas Vistulana, Kraków 2009.
- [16] Wagner M., *Wojna polsko-turecka w latach 1672–1676*, t. 1–2, Zabrze 2009.
- [17] Wisner H., *Król i car. Rzeczpospolita i Moskwa w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1995.
- [18] Wójcik Z., *Hieronim Komar*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, Wrocław 1967–1968.
- [19] Wójcik Z., *Jan Kazimierz Waza*, Wrocław 1997.
- [20] Wójcik Z., *Rzeczpospolita wobec Turcji i Rosji 1674–1679*, Wrocław 1976.
- [21] Wójcik Z., *Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*, Warszawa 1959.

**AGREEMENT OF 1678 OF THE TSAR
FEDOR ALEXANDROVICH AND THE POLISH
KING JAN III SOBIESKI ON PEACE
FOR 15 YEARS OF THE YEAR 1678
– PETERSBURG DOCUMENT**

ABSTRACT

As a result of the “Pereyaslav Council” in 1654, the Polish – Moscow war broke out. The war lasted until 1667, till signing the truce in Andrusowo. For both sides the document was not satisfying and as a result it was meant to last shortly. A political situation, wars

of Poland and Moscow with various neighbors forced both sides to prolong the truce. In 1678, another treaty which prolonged it for another 13 years was signed in Moscow. In Poland the negotiations were considered as controversial and their result as unsatisfying. However, contemporary the treaty is little known. The text presented below is to remind of circumstances of those events and to make the unknown and unused in Polish historiography version of the document kept in archives of the Institute of History in Russian Academy of Sciences in Sankt Petersburg public.

Keywords:

Polish – Moscow relations in the 17th century, truce, source, Polish – Lithuanian Commonwealth, Moscow State.